

Mevlüt AKÇAPA

Dr. Öğretim Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü/Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye

Dr. Faculty Member, Bursa Technical University/Faculty of Humanities and Social Sciences/Department of International Relations/Department of Political History, Bursa/Turkiye

eposta: mevlut.akcapa@btu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7123-3317> - <https://ror.org/03rdpn141>

Atf/Citation: Akçapa, Mevlüt. 2023. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 473-491.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1223099>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	22.12.2022
Kabul Tarihi/Accepted:	02.02.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.03.2023

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN TARİHSEL GELİŞİMİ: TEŞKİLATIN DÜNÜ,
BUGÜNÜ VE YARINI

ÖZ

Türk Devletleri Teşkilatı, Avrasya coğrafyasında etkinliği giderek artan stratejik bir birliğe dönüşmektedir. Uluslararası sistemin her geçen gün değişen yapısı içerisinde bölgesel bütünleşme girişimlerinin önemi artmaktadır. Avrupa Birliği, Avrasya Ekonomik Birliği ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi birçok örgüt aracılığıyla devletler çıkarlarını en yüksek seviyeye çıkarma çabası içindedir. Türk Devletleri Teşkilatı da bölgesel bir örgütlenme olarak Türk Dünyası için çok önemli bir oluşumdur. Türk Dünyası'nın etkileşimi Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında küçük adımlarla başlamış ve günümüzde artarak devam etmektedir. Uluslararası sistemin yapısındaki değişim ve bölgesel gelişmeler, Teşkilatı giderek önemli hale getirmektedir. COVID-19 salgınının ekonomik etkileri, Ukrayna-Rusya çatışmasının derinleştiği enerji ve gıda krizleri gibi temel sorunlarla devletlerin tek başına mücadele etmeleri pek mümkün değildir. Bu bağlamda Türkiye başta olmak üzere teşkilatı oluşturan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı'na verdikleri önem artmaktadır. Teşkilatı oluşturan devletlerin her birinin stratejik avantajları bulunmaktadır. Türkiye'nin bölgesel gücü ve Azerbaycan'ın enerji rezervleri buna örnek gösterilebilir. Dolayısıyla farklı konularda güçlü yanları olan devletlerin bir örgüt içinde güç birliği yapması, teşkilata üye her devletin çıkarı açısından önemlidir. Bu çalışmada Türk Devletleri Teşkilatı'nın, Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile başlayan tarihsel gelişimi incelenmiştir. Türk Dünyasındaki bütünleşme çabalarının tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim analiz edilmiştir. Çalışmanın hedefi Türk Dünyası'nın birlikte hareket etme

Mevlüt Akçapa

konusunda elinde bulundurduğu fırsatları göz önüne sermek ve bu konuda yapılacak çalışmalar için bir pencere açmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Bütünleşme, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan

HİSTORİCAL DEVELOPMENT OF THE ORGANİZATİON OF TURKİC STATES: THE PAST, PRESENT AND FUTURE OF THE ORGANİZATİON

ABSTRACT

The Organization of Turkic States is turning into a strategic integration that is increasingly effective in the Eurasian geography. The importance of regional integrations is increasing in the ever-changing structure of the international system. States are in an effort to maximize their interests through many organizations such as the European Union, the Eurasian Economic Union and the Shanghai Cooperation Organization. The Organization of Turkic States, as a regional organization, is a very important formation for the Turkic World. The interaction of the Turkic World started with small steps after the collapse of the Soviet Union and continues to increase today. Changes in the structure of the international system and regional developments make the Organization increasingly important. It is not possible for states to cope alone with fundamental problems such as the economic effects of the COVID-19 epidemic, the energy and food crises deepened by the Ukraine-Russia conflict. In this context, the importance given to the Organization of Turkic States by Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan, which constitute the organization, is increasing. Each of the states forming the organization has strategic advantages. Turkey's regional power and Azerbaijan's energy reserves can be given as examples. Therefore, it is important for the interests of every member state of the organization that states with strong sides in different issues join forces in an organization. In this study, the historical development of the Organization of Turkic States, which started with the Summit of Turkic Speaking States, was examined. The change of integration efforts in the Turkic World in the historical process has been analyzed. The aim of the study is to reveal the opportunities that the Turkic World has in acting together and to open a window for the studies to be done on this subject.

Key Words: Organization of Turkic States, Integration, Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

Giriş

Soğuk Savaşın ardından uluslararası ilişkilerde radikal değişimler meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ise Orta Asya coğrafyasını bu değişimden en çok etkilenen bölge haline getirmiştir. Eski Sovyet topraklarında Türk Cumhuriyetleri birer birer bağımsızlıklarını ilan ederek otonom aktörlere dönüşmüşlerdir. Uzun yıllar boyu Sovyet yönetimi altındaki Türk dünyası, ulus devlet inşası sürecine girmiştir. Türkiye, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden tüm Türk Cumhuriyetleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Armaoğlu bu meseleyi şu sözlerle ifade etmiştir; "Türk asıllı cumhuriyetler Türk dış politikasının müstakbel gelişmeleri bakımından büyük bir potansiyel teşkil etmektedirler. Türkiye bu potansiyeli en iyi şekilde değerlendirmek ve kullanmak için şimdiden gerekli faaliyet ve çabayı göstermelidir. Bunun birinci yolu da yakın kültür bağlarının kurulması ve kuvvetlendirilmesidir. Fakat bunu yapabilmek için de bu cumhuriyetlerle özellikle ulaşım ve iletişim imkânlarının genişletilmesi gerekir" (Aktaran; Gündoğdu ve Güler 2017: 85). Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkiler bütünü, kimlik temelli dış politikaların çıktısıdır. Bu ilişkiler, uluslararası ilişkiler literatüründe kimlik ve dış politika arasındaki etkileşimi inceleyen sosyal inşacı kuramın yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilebilir. Devletler arasındaki ilişkilerde normlar, kültürel değerler, ortak tarih, ortak dil gibi unsurları ön plana çıkaran sosyal inşacı kuram, Türkiye ve Türk dünyası ilişkilerini açıklamakta yol gösterici olmaktadır. Jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde Türk Dünyası; Rusya, Çin ve ABD gibi küresel aktörlerin oluşturduğu çevrenin ortasında yer almaktadır. Bu bağlamda Türk Dünyası aktörlerinin etkinliği oldukça önemlidir. Akyol'un aktardığına göre Ebulfez Elçibey; Türklerin dünyada 20 ayrı ülkede yaşadıklarını vurgulamış ve bu devletlerin Arap Birliği gibi bir teşkilat bünyesinde birleşmelerinin önemini altını çizmiştir. Elçibey'e göre Türkler bu dayanışma sayesinde karşılaştıkları baskılar karşısında daha dayanıklı aktörlere dönüşebilirler (2009). Nitekim Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde derinleşen işbirliği, küresel ve bölgesel konularda Türklerin elini güçlendirmektedir.

Sosyal inşacı kuramın kimlik açısından Türk dünyasındaki birlikteliği açıklama potansiyeli bulunsa da, bu alanı oluşturan devletlerin her birinin ayrı ayrı çıkarlarının olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Dolayısıyla meseleyi daha iyi anlayabilmek için neofonksiyonist yaklaşımın paradigmalarına da ihtiyaç duyulmaktadır. Neofonksiyonistlere göre farklı alanlardaki birliktelikler politik bütünleşmenin önünü açma potansiyeline sahiptir. Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi ekonomik temelli başarılı birlik denemeleri 'spill over etkisi' ile diğer alanlara da sirayet edebilmektedir. Bu noktada birliği oluşturan aktörlerin beklenti ve siyasal faaliyetlerini, içinde yer aldıkları birliğin merkezine doğru yönlendirdikleri görülmektedir. Bunun sonucu olarak da bir alanda başlayan birlik çabası, daha geniş bir politik oluşumun önünü açmaktadır. (Emekler ve 'vd.' 2022: 77). Sonuç olarak Türk dünyasında beklenen politik birliğin sağlanabilmesi için neofonksiyonist yaklaşımlara

Mevlüt Akçapa

ihtiyaç duyulmaktadır. Dil, tarih, kimlik temelleri üzerine inşa edilen entegrasyon çabalarının ayakları yere basan ve tüm paydaşların çıkarlarını gözetten bir evreye ulaşması için gerekli şartların sağlanması gerekmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın başarısı ve geleceği biraz da bu yaklaşımın gelişmesine bağlıdır. Ancak burada altı çizilmesi gereken husus AB örneğinde olduğu gibi devletlerin egemenliklerini bir üst otoriteye devretmesi gibi bir beklenti içine girilmemesi gerektiğidir. Türk Devletleri Teşkilatı'na üye devletlerin bu konudaki yaklaşımlarının farklı olduğu bilinmektedir. (Yüce 2022). Ama bunun dışında entegrasyonun derinleşmesi için tüm araçların devreye sokulması gerekmektedir.

1. Türk Konseyi

Türk Konseyi'nin 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile Türk Dünyasına katılması öncesinde, bu kurumsal yapının tesisini sağlayan bir dizi gelişme yaşanmıştır. Bağımsızlıkları sonrası Türk Dünyası ve Türkiye arasında çok sayıda zirve yapılmıştır. Tüm bu olumlu gidişatın sonucu olarak da Türk Konseyi oluşumu ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş yıllarında, iki kutuplu sistemin bir maliyeti olarak, Türkiye ve Türk Dünyası arasında yakın ilişkiler kurmanın önünde Sovyetler Birliği engeli bulunmaktaydı. Türkiye NATO ittifakı içerisinde yer alırken, Orta Asya ve Kafkasya'nın Sovyet nüfuzu altında olması Türk Dünyası açısından bir dezavantaj oluşturmaktaydı. Türkiye'nin Sovyetler Birliği içerisinde birimler olan Türk Dünyası aktörleriyle doğrudan ilişki kuramaması, büyük bir potansiyelin harekete geçirilememesine sebep olmaktadır. Sovyetlerin dağılmasının ardından Türk Dili Konuşan Ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesi ile Türkiye bu ülkelerle doğrudan münasebet kurma imkânına kavuşmuştur. Bununla birlikte bağımsızlık sonrası tüm bu ülkelerin birlikte hayata geçirdikleri çok taraflı ilişkilerin kurulması da mümkün olmuştur. Ulus devlet inşa süreci ile beraber Türk Dili Konuşan Ülkeler, Türkiye'nin de katılımı ile çok taraflı ve çok boyutlu ilişkiler geliştirmişlerdir (Erol ve Çelik 2017: 20).

Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber başlamıştır. Bu tarihe kadar Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasında imzalanan Moskova Anlaşması, bu ilişkileri engeller niteliktedir. 1921 yılında imzalanan anlaşma ile Türkiye, Sovyet coğrafyasında yaşayan 'Dış Türkler' ile ilişkilerini askıya almak zorunda kalmıştır. 1921'de başlayan bu politika Sovyetler Birliği dağılana kadar devam etmiştir (Aydın 2001: 366). Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise bu bölgeye yönelik politikasını revize etmiştir. Sovyetler Birliği henüz dağılmadan önce dağılma aşamasına girdiğinde de Türkiye'nin bölgeye yönelik hamleleri dikkat çekmektedir. Berlin duvarının yıkılışının, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinin hemen ardından Türkiye'nin ilişki kurmaya başladığı aktörlerin başında Türk Dünyası gelmiştir.

Bağımsızlıklarını tanınması ile birlikte Türkiye, Türk Dünyası ile takip edeceği yeni stratejileri de belirlemeye başlamıştır. Bu stratejilerin içinde ortak tarih, ortak kültür ve ortak dil gibi ilişkilerin temelini oluşturan manevi unsurların üzerine bina edilecek siyasi ve ticari

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

ilişkiler yer almıştır. Türkiye'nin bağımsızlıklarını ilan eden Türk Dünyasına yaklaşımı, hükümetleri aşan bir devlet politikasına dönüşmüştür (Taldybayeva 2012: 335). Bu tarihlerde Sovyetlerden boşalan bölgedeki nüfuz alanını oldurma potansiyeline sahip bazı aktörler öne çıkmaktaydı. Bu aktörlerin başında tabii olarak Sovyetlerin halefi olan Rusya ve ardından önemli bölgesel bir aktör olan İran bulunmaktaydı. ABD ve Batı dünyası bölgede bu iki aktörün etki alanının genişlemesini engellemek için Türkiye'yi teşvik etmişlerdir. Türkiye'nin Müslüman çoğunluğu olan laik ve demokratik yapısı ve aynı zamanda Batı ittifakının bir parçası olması ABD için bölgedeki önemini artırmıştır (Yılmaz 2016: 180).

Türk Konseyi, Türkiye ve Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki çok boyutlu ilişkilerin en önemli tezahürlerinden birisidir. Türk Konseyi'nin tesis edilmesine kadar çok sayıda zirve yapılmış ve Türk Dünyasındaki işbirliğinin temelleri atılmıştır. Türk Konseyi öncesi Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında ilişkilerin altyapısını oluşturan 10 zirve gerçekleştirilmiştir. Turgut Özal'ın ev sahipliğinde 1992'de Ankara Bildirisi'nin imzalanması ile nihayete eren zirve ile başlayan zirveler diplomasisi 2010 yılına kadar devam etmiştir. 1992'de başlangıç zirvesine Türk Dünyasının devlet başkanları Ebulfez Elçibey, Nursultan Nazarbayev, Askar Akayev, İslam Kerimov ve Saparmurad Niyazov katılmışlardır. Yüksek düzeyli katılımı ile gerçekleşen zirvede Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki işbirliği olanakları masaya yatırılmıştır. Taraflar arasında ortak yatırım ve ekonomik işbirliği seçenekleri tartışılmış, dünya ekonomisine entegrasyon hakkında görüşmeler yapılmıştır. Bu zirve ile başlayan zirveler serisi sırasıyla; 1994-İstanbul, 1995-Bişkek, 1996-Taşkent, 1998-Astana, 2000-Bakü, 2001-İstanbul, 2006-Antalya, 2009-Nahçıvan, 2010-İstanbul zirveleri ile devam etmiştir (Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler". <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>. (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

1992 yılından beri devam eden Türk Dünyası zirveleri, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki ilişkileri olgunlaştırmış ve 2009 Nahçıvan Anlaşması ile bir uluslararası örgüt yapısı ortaya çıkmıştır. Nahçıvan Anlaşması'nda resmi adı Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDKÜİK) olan Türk Konseyi'nin temel amacı taraflar arasında iyi komşuluk, dostluk ve karşılıklı güvenin tesis edilmesidir. Bununla birlikte konseyin amaçları arasında; dış politika konularında ortak tutum belirlemek, terörizm v.b. hususlarla mücadelede uluslararası eşgüdüm sağlamak, ortak çıkarları ilgilendiren muhtelif konularda etkin bir işbirliğini teşvik etmek, Türk Konseyi halklarının refahını artırıcı konularda ortak hareket etmek ve ekonomik/sosyal gelişimi desteklemek, Uluslararası normlar çerçevesinde insan hakları ve özgürlükler konusunda hassasiyet göstermek, Teknoloji, spor v.b. alanlarda etkileşimi genişletmek, Türk kültürünün tanıtılması konusunda çalışmalar yapmak gibi faaliyetler sayılabilir (Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. "NahçıvanAnlaşması". https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf. (Erişim Tarihi: 20.03.2021). Kazakistan-Nursultan

Mevlüt Akçapa

Nazarbayev, Azerbaycan-İlham Aliyev, Kırgızistan-Roza Otunbayeva ve Türkmenistan-Gurbanguli Berdimuhammedov'un katılımıyla Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleşen 15-16 Eylül 2010 İstanbul zirvesinde ise Türk Konseyi'nin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. İstanbul zirvesi ile resmen kuruluşu ilan edilen Türk Konseyi ile 1992'den itibaren yapılmakta olan zirvelerin adı da artık Türk Konseyi Zirveleri olarak tanımlanmaya başlamıştır (Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. "Nahçıvan Anlaşması". https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf. (Erişim Tarihi: 20.03.2021).

'Ekonomik ve Ticari İşbirliği' temasıyla düzenlenen 2011 yılında Kazakistan'ın ev sahipliğinde Almatı'da düzenlenen Türk Konseyi birinci zirvesiyle başlayan zirveler maratonunu altı zirve daha takip etmiştir. Bugüne kadar Türk Konseyi kapsamında toplam yedi zirve daha gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'ın ev sahipliğinde düzenlenen yedinci ve son zirve Türk Konseyi kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşması'nın onuncu yılı olması sebebiyle oldukça önemlidir. Bununla birlikte Özbekistan'ın da örgüte katılımı, yedinci zirvenin önemini artıran bir gelişme olmuştur (Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi t.y.).

2. Türk Konseyi Zirveleri: Zirveler Maratonu ile Türk Dünyasında İşbirliği Derinleşiyor

Ekonomik ve ticari işbirliği temasıyla Almatı'da düzenlenen Türk Konseyi'nin ilk zirvesinde, belirlenen tema çerçevesinde ekonomik konular ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Türk Dünyasında ekonomik ve ticari ilişkilerin ve bölgesel ekonomik faaliyetlerin canlandırılması amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler Ortak İş Konseyi'nin Kurulmasına ilişkin bir sözleşme akdedilmiştir. Bu konseyin kuruluş amaçları arasında; ekonomik işbirliklerinin teşvik edilmesi, sözleşmeye imza koyan Türk Konseyi ülkeleri arasında çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi ve tarafların çıkarlarının korunması, ticaret, sanayi, yatırım, teknoloji transferi gibi sektörlerde birlikte faaliyetlerin yürütülmesi sayılabilir (Bıyıklı 2018: 67). Bu zirvede yapılan anlaşmalar ve tüzükler ile Türk Konseyi'nin daha kurumsal bir yapıya dönüşmesi amaçlanmıştır (Kaygusuz 2020: 215). Almatı Zirvesi'nin Türk dünyası için önemi; Türk Konseyi ismiyle düzenlenen ilk organizasyon olmasıdır. Konseyin isim değişikliği sonrası gerçekleştirilen Almatı Zirvesi bu inisiyatifin devamlılığı açısından bir pekiştirme işlevi görülmüştür.

Türk Konseyi'nin 2. zirvesi olan ve Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği gündemiyle Bişkek'te düzenlenen organizasyon kapsamında Türk Konseyi'nin resmi bayrağı kabul edilmiştir. Konseye ait bir bayrağın kabul edilmesi esasında Bişkek Zirvesinin en önemli kazanımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Zira bu gelişme konseyin daha kurumsal bir niteliğe bürünmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Türk Cumhuriyetlerinin milli bayraklarından esinlenilerek oluşturulan bayrak simgesi, Türkler arasındaki birlik ve beraberliğe de güçlü bir vurgu yapmıştır.

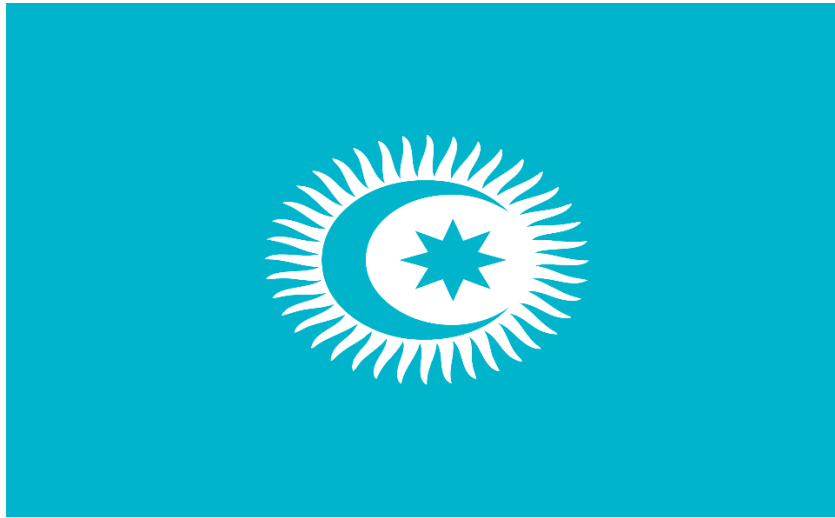
Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

Şekil 1'de gösterilen teşkilat bayrağını oluşturan unsurlar şu şekildedir;

- Azerbaycan Cumhuriyeti bayrağının yıldızı
- Kazakistan Cumhuriyeti bayrağının mavi rengi
- Kırgız Cumhuriyeti bayrağının güneşi
- Türkiye Cumhuriyeti bayrağının hilali

Kültür faaliyetleri kapsamında Türk Kültür ve Miras Vakfı'nın kurulması, 2010 yılında kurulan Türk Akademisi'ne uluslararası statü verilmesi, TÜRKSOY'un kurumsal yapısının güçlendirilmesi gibi kararlar alınmıştır (Amirbek ve 'vd.' 2017: 189). Astana'da faaliyetlerini sürdüren Türk Akademisi Türk kültürüne dair araştırmalar yapmakta, Türk dili ve kültürü v.b. alanlardaki projeleri desteklemektedir (Başbuğ ve Sivrikaya 2018: 165). Bu akademinin kurulmasında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in rolü büyüktür. Bu konuda ilk önerisini Nazarbayev 2009 yılındaki Nahçıvan zirvesinde yapmıştır. İlerleyen süreçte bu fikir olgunlaşmış ve Türk Akademisi kurumsal bir kimliğe bürünmüştür (Uluslararası Türk Akademisi Resmi İnternet Sitesi. "Akademi Hakkında", <http://twesco.org/tr/%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d0%b4%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d1%8f-%d1%82%d1%83%d1%80%d0%b0%d0%bb%d1%8b/>. (Erişim Tarihi: 04.05.2021).

Şekil 1

Kaynak: Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Logo ve Bayrak". <https://www.turkicstates.org/tr/logo-ve-bayrak> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Türk Konseyi 3. zirvesi olan Gebele Zirvesi'nin ulaştırma temasıyla gerçekleştirilmesi de manidar olmuştur. Ulaştırma konusu tüm Türk Dünyası için oldukça ehemmiyetli bir meseledir. Gebele Zirvesi'ne Türkiye Cumhurbaşkanlığı düzeyinde katılmıştır. Zirvede konuşan Cumhurbaşkanı Gül, ulaştırma ağının işbirliği için en önemli basamaklardan biri

Mevlüt Akçapa

olduğunun altınız çizmiş ve “Türk dünyasının ekonomik ve kültürel alanda entegrasyonu, ülkelerimiz arasındaki ulaştırma altyapılarını birbirine bağlayacak projelerin hayata geçirilmesiyle sıkı sıkıya bağlıdır” şeklinde konuşmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. “Türk Konseyi Üçüncü Zirve Toplantısı Gebele’de gerçekleştirildi”. https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi-ucuncu-zirve-toplantisi-gebele_de-gerceklestirildi.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 04.03.2021). Ulaştırma Avrasya’nın kalbinde yer alan Türk dünyası için en kritik jeopolitik konulardan birisidir. Doalyısıyla ulaştırma konusunun zirvede ele alınması ve karşılaşılan sorunların çözümü konusunda ortak hareket etme yaklaşımının ortaya konulması Türk Konseyi açısından önemlidir.

Türk Konseyi’nin 4. zirvesi Türkiye’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Bodrumda düzenlenen 4. zirve 5 Haziran 2014 tarihinde gerçekleşmiştir. Abdullah Gül’ün başkanlık ettiği ve İlham Aliyev (Azerbaycan), Nursultan Nazarbayev (Kazakistan) ve Almazbek Atambayev (Kırgızistan)’in katıldığı toplantıda ekonomi, enerji ve güvenlik gibi çok sayıda alanda konular müzakere edilmiştir. Zirvede farklı alanlarda öne çıkan hususlar şu şekildedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Dördüncü Zirve Bildirisi”. https://www.mfa.gov.tr/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-dorduncu-zirvesi-taslak-bildirisi_-5-haziran-2014_-bodrum_-turkiye.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 21.04.2021).

- Turizm sektöründe artan işbirliğinin üye ülkeler ve bölge için önemi
- Ulaştırma alanında karşılıklı işbirliği seçeneklerinin güçlendirilmesi ve ticaret akışını kolaylaştıran mekanizmaların etkinliğinin artırılması
- Uluslararası örgütlerde temsiliyet konusunda üye ülkelerin birbirine desteği
- Türk Konseyi üyelerinin parlamentolarının diyalogu
- Karabağ sorununda Azerbaycan’ın lehine tavır alınması
- Kıbrıs Türk halkının haklı talepleri konusunda destek olunması
- Türk kültürü ve tarihi ile ilgili yapılan çalışmaların önemi
- Türk Konseyi’nin kurumsal yapısındaki gelişim

Bodrum, Türkiye’nin turizm açısından en kıymetli merkezlerinin başında gelmektedir. Her yıl dünyanın dört bir yanından turist akınına uğrayan stratejik bir yerde, turizmde gerçekleştirilmesi hedeflenen işbirliklerinin masaya yatırıldığı bu zirve büyük önem taşımaktadır.

Medya ve enformasyon işbirliği temasıyla Nazarbayev’in ev sahipliğinde Astana’da Eylül 2015’te düzenlene 5. Türk Konseyi zirvesinde medya sektöründe işbirliği seçenekleri masaya yatırılmıştır. Uluslararası Türk Televizyon ismiyle bir televizyon kanalının kurulması da zirve de ele alınan gündemlerden biri olmuştur. Ayrıca kültürel enformasyon alanında

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

Türk Konseyi kapsamında izlenecek stratejinin yürütülmesi amacıyla bir merkez oluşturulması konusu da Astana zirvesinde gündeme gelmiştir (Amirbek ve 'vd.' 2017: 193).

Türk Konseyi 6. zirvesi Kırgızistan'ın Çolpan Ata şehrinde Gençlik ve Ulusal Sporlar gündemiyle gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Jeenbekov'un ev sahipliğinde gerçekleştirilen zirveye İlham Aliyev (Azerbaycan), Nursultan Nazarbayev (Kazakistan), Recep Tayyip Erdoğan (Türkiye) Şavkat Mirziyoyev (Özbekistan) ve Viktor Orban (Macaristan) katılmışlardır. Macaristan'a gözlemci statüsü verilmesi, Türk Dili Konuşan Devletler Entegrasyonu'nun onaylanması zirvede öne çıkan gündem maddelerinden olmuştur. Ayrıca Çolpan Ata zirvesinde gençlik ve spor faaliyetlerinde işbirliğinin artırılmasına yönelik müzakereler yürütülmüştür (TÜRKPA Resmi İnternet sitesi. "Türk Konseyi Altıncı Zirvesi Kırgızistan'da Gerçekleşti", https://turkpa.org/tr/content/haberler/turkpa_haberleri/1616_trk_kenei_altnc_zirvesi_krgzistanda_gereketi.(Erişim Tarihi: 16.04.2021). Erdoğan zirvede yaptığı konuşmada "Bugün bizleri bir araya getiren sadece dilimiz, tarihimiz ve kültürümüz değil, güvenli ve müreffeh bir geleceği hep birlikte inşa etme arzu ve irademizdir. Refahımızı ilerletmek, kalkınma hamlelerimizi başarıya ulaştırmak ve yüzleştiğimiz sorunlarla etkin bir şekilde mücadele etmek için güç birliği yapmamız şarttır" (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk Konseyi 6. Devlet Başkanları Zirvesi'ne katıldı". <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96393/cumhurbaskani-erdogan-turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi-ne-katildi>. (Erişim Tarihi: 01.04.2021). sözleriyle Türkiye'nin Türk Dünyası işbirliğine bakışını ortaya koymuştur.

Çolpan Ata'da gerçekleştirilen 6. zirveden bir yıl sonra 15 Ekim 2019 Bakü'de Türk Konseyi 7. zirvesi yapılmıştır. Bakü zirvesi hem Nahçıvan Anlaşması'nın 10. Yılı münasebetiyle hem de Özbekistan'ın da konseye katılımıyla oldukça anlamlı bir organizasyona dönüşmüştür (Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi, 2019). Geline nokta Türk Dünyası entegrasyonu açısından gelecek adına umut verici olmuştur. Türk Konseyi'nin oluşumunda ve devamlılığında önemli bir rolü olan Nazarbayev zirvede yaptığı konuşmada "Yeni bir tarih sayfası açılıyor. Türk Konseyi, küresel anlamda önemli siyasi ve ekonomik popülerlik kazandı. Aynı zamanda Türk dünyasında entegrasyonumuzu da artırmış bulunuyoruz. Türk ülkeleri arasındaki etkileşim yeni bir seviyeye çıkmaktadır." sözleriyle Türk Konseyi'nin başarısının altını çizmiştir (Anadolu Ajansı. (2019). "Türk Konseyi 7. Zirvesi'nde liderlerden önemli mesajlar". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-7-zirvesinde-liderlerden-onemli-mesajlar/1614655>. (Erişim Tarihi: 14.04.2021).

Türk Konseyi kapsamında çevrimiçi toplantılar da yapılmıştır. 10 Nisan 2020'de gerçekleştirilen çevrimiçi zirvede COVID-19'la mücadelede işbirliği teması ön planda olmuştur. Bu aynı zamanda Türk Konseyi tarihindeki ilk olağanüstü toplantı olarak kayda geçmiştir. Küresel bir problemin çözümü için Türk Konseyi'nin devreye alınması, örgüt

Mevlüt Akçapa

açısından entegrasyonun seviyesini artırması açısından önemlidir. Nisan 2020’de gerçekleştirilen olağanüstü zirveden sonra ise yine çevrimiçi olarak 31 Mart 2021 tarihinde gayri resmi bir zirve daha gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede Türkistan şehri Türk Dünyasının manevi başkenti olarak kabul edilmiştir. 2021 sonbaharında Türkiye’de yapılması planlanan 8. Olağan Türk Konseyi zirvesinde Nazarbayev’in Onursal Başkan olarak Türk Konseyi isminin değiştirilmesi konusundaki önerisi ile alakalı belgelerin hazırlanması süreci başlatılmıştır. Bu zirvede Azerbaycan’ın Ermenistan karşısında elde ettiği başarı da ele alınmış ve bu gelişmeden duyulan memnuniyet taraflarca teyit edilmiştir (Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. 2021. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi”. https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-turkistan-gayriresmi-zirvesi-bildirisi_2220. (Erişim Tarihi: 19.03.2021).

3. Türk Devletleri Teşkilatı: Türk Dünyasının Bütünleşmesi Yolunda Yeni Ufuklar

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği temasıyla ortaya çıkan yaklaşımın İstanbul Zirvesi ile yeni bir tanımlaması yapılarak teşkilatın adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak revize edilmiştir. Bu bağlamda İstanbul Zirvesi’nin bu yapısal dönüşümde kritik bir yeri vardır.

3.1. İstanbul Zirvesi

12 Kasım 2021’de gerçekleşen İstanbul Zirvesi, onlarca yıldır devam eden Türk Dünyası arasındaki etkileşimin önemli merhalelerinden biri olmuştur. ‘Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler’ ana temasıyla İstanbul’da yapılan ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın başkanlık ettiği zirveye cumhurbaşkanları Gurbangulu Berdimuhamedov (Türkmenistan), Şevket Mirziyoyev (Özbekistan), Sadır Caparov (Kırgızistan), Comart Tokayev (Kazakistan), İlham Aliyev (Azerbaycan) de eşlik etmiştir. Ayrıca Macaristan Başbakanı Viktor Urban ve Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Bağdat Amreyev de yer almıştır (Sarıkaya 2021). Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının 30. yıl dönümünde İstanbul Zirvesinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın vücut bulması zirveye büyük bir önem atfedilmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca Türkmenistan’ın da teşkilata gözlemci üye olarak katılması Türk Dünyasındaki birlikteliğin gücünü artıracak bir faktör olarak değerlendirilmiştir. İstanbul Zirvesinden öne çıkan başlıklar arasında şunlar sayılabilir;

- Türk Konseyi adıyla faaliyet gösteren yapının, Türk Devletleri Teşkilatı olarak yeniden adlandırılması.
- Türk Yatırım Fonu kurulması.
- Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesinin onaylanması.
- Karabağ zaferi ile bağlantılı olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’e Türk Dünyası Ali Nişanı’nın takdim edilmesi.
- Teşkilat Başkanlığının Azerbaycan’dan Türkiye’ye devredilmesi.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

- Ulaştırma, lojistik, enerji v.b. konularda işbirliğini arttırıcı faaliyetler yapılması konusunda fikir birliğine varılması (Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. 2021. "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi". https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-turkistan-gayriresmi-zirvesi-bildirisi_2220. (Erişim Tarihi: 19.03.2021).

1992'de başlayan birlik girişimlerinden İstanbul Zirvesine kadar birçok alanda işbirliği seçenekleri masaya yatırılmış ve Türk Dünyasında bütünleşme fırsatları değerlendirilmiştir. Yaklaşık 12 sene boyunca teşkilatın temel belgelerinin düzenlenmesi, kurumsal yapının güçlendirilmesi, ekonomi-ulaştırma-enerji-eğitim gibi öncelikli alanlarda orta çalışmaların yapılması, BM, AGİT, İslam İşbirliği Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası örgütlerle işbirliği mekanizmalarının tesis edilmesi gibi alanlara öncelik verildiği görülmektedir. İstanbul Zirvesi, tüm işbirliği temeli üzerine kurulmuş yeni bir yapının ortaya çıktığı bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Kocaman'a göre İstanbul Zirvesi'ni Türk Dünyası için önemli kılan 5 temel alan öne çıkmaktadır; İsim değişikliği, genişleme, vizyon, Türk Yatırım Fonu ve teşkilatın işbirliği modelleri (2022). Zirveler sürecinin Türk Konseyi'ne, ardından da Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüşmesi bütünleşmenin derinleşmesine anlamına gelmektedir. Genişleme perspektifi ile Türkmenistan'ın da katılımıyla teşkilat üyesi devlet sayısı 7'ye çıkmıştır. Zirvede alınan karar doğrultusunda 2040-Türk Dünyası Vizyonu, teşkilatın geleceği hakkında olumlu bir hava oluşturmuştur. 2040 Vizyon Belgesi adıyla yayınlanan dokümanda teşkilat üyesi devletler açısından sistematik hedeflerin gündeme geldiği görülmektedir. Hedeflerin ve somut adımların bu şekilde masaya yatırılması vizyon belgesine jeostratejik bir hüviyet kazandırmıştır (Baki 2022). Türk Yatırım Fonu ise Türk devletleri arasında tesis edilen ilk mali mekanizma olması hasebiyle, yatırım ve ticaret alanındaki işbirliğine güç verecek taraf devletlerin her birine önemli ekonomik fırsatlar sunma potansiyeline sahip olacaktır. Son olarak da İstanbul Zirvesi'nde tanımlanan işbirliği modelleri üçüncü ülke ve uluslararası teşkilatlarla ilişkiler konusunda önemli bir yenilik getirmiştir (Kocaman 2022).

İstanbul Zirvesi'nde ekonomik konuların detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Türk Yatırım Fonu, Türk Ticaret Evleri'nin kurulması Hazar Geçişli koridorun önemi, Zengezur koridorunun açılmasının önemi gibi tüm paydaşları yakından ilgilendiren ticari ve ekonomik meseleler öne çıkmaktadır. Bununla birlikte tüm birlik olma çabalarına rağmen Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan aktörlerin Batı dünyası, Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerin etkisinde olduğu eleştirileri yapılmaktadır. Bu eleştirilerin su yüzüne çıkmasının sebebi İstanbul Zirvesi gibi önemli bir platformda muhtelif coğrafyalardaki Türklere ilişkin konuların gündem dışında tutulmasıdır. Doğu Türkistan, Kırım ve benzer sorunları yaşayan Türklerin meselelerinin çözümünde Türk Devletleri Teşkilatı'nın nasıl bir rol oynayacağı konusunda tatmin edici cevaplar üretilemediği görülmektedir. (Kartal 2022).

3.2. Semerkant Zirvesi

Mevlüt Akçapa

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in ev sahipliğinde Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi 11 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir. "Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru" temasıyla organize edilen zirvede, İstanbul Zirvesi'nde ortaya koyulan 2040 vizyonuna bağlı kalınacağına vurgu yapılmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin, Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesi de oldukça stratejik hamlelerden biri olarak öne çıkmıştır (Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant'ta gerçekleştirildi". https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-dokuzuncu-zirvesi-semerkantta-gerceklestirildi_2678. (Erişim Tarihi: 28.11.2022). Teşkilata üye olmasının ardından Özbekistan'da ilk defa gerçekleşen zirve, Türk Dünyasında heyecan yaratmıştır. Zirvede imzalanan Semerkant Bildirisi'nde güvenlik ve dış politika konusunda verilen oldukça güçlü mesajlar yer almıştır. Özellikle Azerbaycan-Ermenistan savaşı sonrasında özgürleştirilen Azerbaycan toprakları konusundaki destek mesajları güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Diğer taraftan Türk Devletleri Teşkilatı üyesi devletlerin sınırları dışında yaşayan Türk unsurların kimliklerin korunması gibi konulara yer verilmesi dikkat çekici gelişmelerdir. Yine teşkilat üyesi ülkelerin Milli Güvenlik Kurulu Başkanları'nın toplantılarının devamlılığının sağlanması konusundaki yaklaşım, Türk Devletleri Teşkilatı'nın bir güvenlik topluluğuna doğru evrilme eğilimine işaret etmektedir. Bildiride güvenlik ve dış politika konularının yanı sıra turizm, dijitalleşme, enerji, tarım gibi muhtelif alanlarda da işbirliği seçenekleri masaya yatırılmıştır (Pirinççi 2022). Kuşkusuz Semerkant Zirvesi'nde Karabağ sorunu ile birlikte Kıbrıs meselesinin de Türk Dünyasının bir ortak meselesi olarak sahiplenilmesi kritik bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir (Başaran 2022). Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, zirve konuşmasında mevcut jeopolitik çelişkilerin Avrasya'da ekonomi, ulaşım ve lojistik alanları üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiğini ve bu zorluklarla mücadele için dayanışma içinde hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kazinform, "Samarkand summit of the Organization of Turkic States: agenda and key decisions". https://www.inform.kz/en/samarkand-summit-of-the-organization-of-turkic-states-agenda-and-key-decisions_a4000629. (Erişim Tarihi: 20.01.2023)

Azerbaycan devlet başkanı Aliyev, Semerkant Zirvesinde yaptığı konuşmada her bir üyenin ulusal çıkarlarını da dikkate alarak karşılıklı dayanışmanın önemine işaret etmiş ve teşkilata üye ülkelerle ilişkilerin her alanda güçlendirilmesinin Azerbaycan dış politikasının önceliklerinden biri olduğunu ifade etmiştir (Azerbaijan State News Agency, "President: The strengthening of relations with Member States of the Organization of Turkic States is one of the top priorities of Azerbaijan's foreign policy". <https://azertag.az/en/xeber/2370725>. (Erişim Tarihi: 20.01.2023). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan da Azerbaycan'ın Vatan Savaşı'ndaki galibiyetinin ikinci yıldönümü vesilesiyle İlham Aliyev'i tebrik etmiş ve haklı mücadelesinde Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında yer aldığı için altını çizmiştir (Azerbaijan

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

State News Agency, "9th Summit of Organization of Turkic States was held in Samarkand". <https://azertag.az/en/xeber/2370248>. (20.02.2023).

3.3. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Geleceği

Türk Devletleri Teşkilatı'nın geleceğine yönelik projeksiyonda bazı hususların dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Öncelikle birçok bağımsız devleti bir araya getiren böyle bir teşkilatta, devletlerin çıkarları konusu kaçınılmaz olarak gündeme gelecektir. Ancak bu teşkilatın ana unsuru olan ortak dil, ortak tarih gibi normatif bağlar üye devletlerin tek tek çıkarlarının üzerinde bir ortak çıkarlar denklemi kurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Bununla birlikte jeopolitik teorilerce de ele alınan 'Kalpgah' ve 'Rimland' bölgeleri olarak tarif edilen coğrafyanın odağında Türk Dünyasının bulunması, Türk Devletleri Teşkilatı'na ayrıca bir anlam yüklemektedir (Topsakal ve Zengin 2021). Bu bağlamda teşkilatın adındaki değişiklik, üye devletlerin bu konuya verdikleri önemi de göstermektedir. Topsakal ve Zengin (2021) teşkilatın isim değişikliğiyle ilgili şu analizi yapmaktadır; "Türk Keneşi adının "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirilmesi, teşkilatın iç siyasi dinamiklerini ve birlik mefhumuna yükledikleri anlamı ortaya koyuyor. Öyle ki bu ad değişikliği, Teşkilatın; üye devletlerin bir potada eritilmesi yoluyla teklik kazanmasını değil, onların tek tek, eşit statüyle ortak amaçlar etrafında birlik olmasına yönelik şuurunu ifade ediyor: Her birinin halkları Türk olan devletlerin teşkilatı".

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin kurguladığı tek kutuplu sistem, Çin'in yükselişi ve Rusya'nın Avrasya'da daha etkin bir politika izlemeye başlaması gibi gelişmelerle hızla çok kutuplu bir sisteme doğru evrilmiştir. Bu durum Avrasya'nın kalbinde yer alan Türk Dünyası için de yeni fırsatlar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan coğrafyanın en stratejik noktalarını Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkeler doldurmaktadır. Bu bölgede işbirliklerinin artması, bölge ülkeleri için oldukça önemli hale gelmiştir. Hazar'ın statüsü ile ilgili yeni çözümlerin üretilmesi, bir savaş sonucunda gerçekleşse de Karabağ meselesinin Azerbaycan lehine çözümlene sürecine girmesi gibi gelişmeler Türk Devletleri Teşkilatı için de stratejik gelişmeler olarak değerlendirilebilir (Koyuncu 2021). Özellikle Karabağ meselesi Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir mesele olarak bölgesel sorunlarından başında geliyordu. Yaklaşık 30 yıldır psikolojik bir engel olarak Türkiye ve Azerbaycan'ı meşgul eden Karabağ meselesinin büyük ölçüde çözülmüş olması, Türk Devletler Teşkilatı için de olumlu bir gelişme olmuştur (Sarıkaya 2021).

Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel konularda bir koordinasyon merkezi olması gerekliliği öne çıkmaktadır. Güngör'e göre; "Avrasya'da güven, iyi komşuluk ve işbirliği ortamı yaratması için bölgesel aktörlerle koordinasyon içerisinde olması da önem arz etmektedir. Bu doğrultuda uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ve üçüncü ülkelerle işbirliğini

Mevlüt Akçapa

geliştirmek, BM ve organları, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) ile kurumsal ilişkileri güçlendirmek ve Avrupa Birliği (AB), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Visegrad Grubu dahil, ilgili bölgesel kuruluşlar ile yeni ortaklık ilişkileri kurma hedefi ortaya konulmuştur. Macaristan'ın Türk Devletleri Teşkilatı ve Vişegrad Grubu'nun (V4) ortak Devlet Başkanları Zirvesi'ni toplama önerisi, Kırgızistan Devlet Başkanı'nun bölgeler arası Orta Asya + Güney Kafkasya platformunun kurulması önerisi bu doğrultuda önemlidir" (2021). Bu çerçevede Karl W. Deutch'un öncülüğünü yaptığı 'güvenlik topluluğu' kavramı akla gelmektedir. Devletler arasındaki sorunların barışçıl yöntemlerle çözümüne vurgu yapan bu kavramın, Türk Devletleri Teşkilatı'nın icraatlarında yer bulacağı öngörülebilir. Soğuk Savaş sonrasında Teşkilata üye devletler arasında gerçekleştirilmeye çalışılan entegrasyonun bir güvenlik topluluğuna dönüşebileceği değerlendirilmektedir. (Sarı 2022).

Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde, Türklerin kadim kültür ve tarihinden ilhamla oluşturulan Aksakallar Konseyi dikkat çekmektedir. Teşkilatın organizasyon şemasında Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekreteryaya gibi diğer uluslararası örgütlerde yer alan organların yanına Aksakallar Konseyi de eklenmiştir (Türk Devletleri Resmi İnternet Sitesi, "Organizasyon Şeması". <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi>. (Erişim Tarihi: 20.01.2023). 'Aksakal' kavramı Türk halk kültüründe bilgeliğin sembolü olarak kullanılmaktadır. Bilgi ve hikmet sahibi olup insanlara yol gösterme istidadı olan kişilere 'Aksakallı' denilmektedir. Türk kültüründe Aksakallı olarak nitelendirilen ve bir çeşit danışman/rehber kimliği olan bilge kişilerin, devlet yönetiminde etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Oğuz Türkleri tarafından 'aq saqal', diğer Türk boyları tarafından 'ürüng (beyaz) sakal' ifadeleri ile günümüze taşınan kavram Aksakal olarak son şeklini almıştır. Tarihsel olarak şekillenen kavramın Kırgız, Kazak ve Özbekler arasında da benzer bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Bir toplantı veya merasim sırasında bu toplumlarda Aksakalların en önde oturdukları görülmektedir. Esasında Türkiye için de muhtarlık teşkilatı bünyesinde yer alan ihtiyar heyetinin aynı kavramsal kökenden geldiği söylenebilir (Erkal 2018: 41, 42, 49, 50). Nihayetinde Aksakallılık Türk töresinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Bu denli önemli bir kavramın Türk Devletleri Teşkilatı'nın organizasyon şeması içinde yer bulması, tarihi ve kültürel değerlere atfedilen önemin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Aksakallar Konseyinin teşkilat bünyesindeki çalışmalarında, bu tarihsel olgu çerçevesinde bilgi, birikim ve tecrübelerini üye devletlere aktarmaları Türk Devletleri Teşkilatının geleceği açısından da önem arz etmektedir.

Devletler arasındaki bütünleşme süreçlerinin en etkili dinamiklerinden biri de kuşkusuz ekonomi ile ilgili konulardır. Türk Devletleri arasında on yıllardır süren yakın ilişkilere rağmen ekonomik ve ticari potansiyelin henüz ortaya çıkmadığı görülmektedir. 2021 verileriyle teşkilat üyesi devletlerin dış ticaret hacmi 720 milyar dolar seviyelerindeyken,

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

kendi aralarında 14 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmi tespit edilmiştir. Bu büyük potansiyelin içinde 14 milyar doların düşük kaldığı ortadadır. Bununla birlikte İstikbal'in (2022) IMF verilerini baz alarak yaptığı çalışmada (Tablo 1'de görüldüğü üzere) teşkilata üye ülkelerin topla milli gelirlerinin 2027 yılında 2 trilyon dolara yükseleceği öngörülmektedir. Dolayısıyla kendi bölgesinde büyük bir ekonomik gücün yükseldiğini söylemek mümkündür.

Tablo 1: Türk Devletleri Teşkilatı Üyeleri (Gözlemci Üyeler Dahil) (GSYH/Milyar Dolar)

ÜLKE	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Türkiye	853,5	941,5	1.037	1.133	1.293	1.354
Kazakistan	224,3	243,4	254,3	264,6	275,1	283,4
Özbekistan	79,1	91,9	106,9	121,5	136,3	152,6
Türkmenistan	74,4	82,3	89,5	97,6	106,5	116,4
Azerbaycan	70,0	71,2	75,0	79,0	82,9	87,3
Kırgızistan	9,75	10,88	11,61	12,38	13,19	13,95
Toplam**	1,311	1,441	1,574	1,708	1,907	2,008

Kaynak: IMF

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından geniş bir coğrafyada birçok devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. Türk Dünyasındaki bağımsızlık süreci ise Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Türkiye hiç vakit kaybetmeden on yıllar boyunca uzak kaldığı bu coğrafya ile diplomatik temaslar kurmuştur. Türk Dünyasındaki bağımsızlıkları ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Türkiye ve Türk Dünyası arasındaki etkileşim birçok kanal üzerinden şekillenmiştir. Bunların başında Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları zirveleri gelmektedir. Bu zirvelerle birlikte Türk Dünyası arasındaki etkileşim ve iletişim kanalları tarihsel süreçte şekillenmiştir. 1992 yılından beri devam eden Türk Dünyası zirveleri, Türk Dünyası arasındaki ilişkileri olgunlaştırmış ve 2009 Nahçıvan Anlaşması ile bir uluslararası örgüt yapısı ortaya çıkmıştır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin kurucu üye olduğu Türk Konseyi, bir entegrasyon süreci olarak Türk Dünyası açısından önemlidir. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Türk İş Konseyi, Türk Akademisi ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) gibi kurumsal mekanizmaların bir çatı kuruluşu olarak da varlığını sürdüren Türk Konseyi; birçok alanda işbirliği olanağı sağlamaktadır. Nihayetinde Türk Devletleri Teşkilatı adı ile anılmaya başlayan oluşum bölgesel olarak önemli bir güç alanı ortaya çıkarmaktadır. Rusya'nın Ukrayna işgalinden sonra meydana gelen gelişmeler Avrasya coğrafyasında ve küresel planda önemli gelişmelere sebep olmuştur. İşgal sonrasında ortaya çıkan enerji krizi ve gıda krizi gibi gelişmeler tüm devletleri derinden sarsmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın en önemli üyelerinden biri olan

Mevlüt Akçapa

Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasında, dolayısıyla Rusya ve Batı arasındaki dengeleyici stratejisi tüm dünya tarafından ilgiyle izlenmektedir. Özellikle savaş sonrası birçok ülkeyi derinden etkileyen gıda krizinin çözümüne yönelik Türkiye'nin aldığı inisiyatif oldukça önemlidir. Yine enerji krizi çerçevesinde Avrupa ülkeleri Rus gazına alternatif arayışındalar. Bu noktada jeopolitik pozisyonu, Türkiye için yeni fırsatlar anlamına gelmektedir. Diğer taraftan başta Azerbaycan olmak üzere teşkilat üyesi Orta Asya ülkelerinin enerji rezervleri bu krizler bağlamında bu devletlerin elini güçlendiren unsurlara dönüşmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin jeopolitik pozisyonu ve teşkilat üyesi ülkelerin enerji rezervlerinin birlikte değerlendirildiği alternatif projelerin üretilmesi imkânı doğmuştur. Sonuç olarak Türk Devletleri Teşkilatı, uluslararası sistemin çok kutupluluğa dönüşen yapısı çerçevesinde değerlendirildiğinde çok güçlü bir potansiyeli içerisinde barındırmaktadır. Özellikle ekonomik konularda birlikte hareket etmek ve işbirliklerini çoğaltmak teşkilatın en önemli hedeflerinin başında gelmektedir. Doğru ve kararlı adımlar atılırsa önümüzdeki süreçte; tarih, dil ve kültür gibi manevi unsurlar üzerine inşa edilmiş güçlü bir entegrasyon ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Akyol, Taha. 2009. "İşte Lider", *Elçibey: Azerbaycan'ın Unutulmaz Lideri*. (ed. Y. B. Bakiler). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Amirbek, Aidarbek, Almasbek Anuarbekuly, Kanar Makhanov. 2017. "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması". *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*: 164-204.

Anadolu Ajansı. (2019), "Türk Konseyi 7. Zirvesi'nde liderlerden önemli mesajlar". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-7-zirvesinde-liderlerden-onemli-mesajlar/1614655>. (Erişim Tarihi: 14.04.2021).

Aydın, Mustafa. 2001. "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", (Baskın Oran, Edt.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2)*. İstanbul: İletişim Yayınları: 366-439.

Azerbaijan State News Agency, "President: The strengthening of relations with Member States of the Organization of Turkic States is one of the top priorities of Azerbaijan's foreign policy". <https://azertag.az/en/xeber/2370725>. (Erişim Tarihi: 20.01.2023)

Azerbaijan State News Agency, "9th Summit of Organization of Turkic States was held in Samarkand". <https://azertag.az/en/xeber/2370248>. (20.02.2023)

Musabay Baki, Pelin. 2022. "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ve Türk İş Birliğinin Artan Jeostratejik Önemi", *Kriter Dergi*, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi-ve-turk-is-birliginin-artan-jeostratejik-onemi>, (Erişim Tarihi: 02.12.2022).

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

Başaran, Doğan. 2022. "Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Güçlü ve Bütünleşmiş Türk Dünyası'na Doğru". <https://www.ankasam.org/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-guclu-ve-butunlesmis-turk-dunyasina-dogru/>. (Erişim Tarihi: 03.12.2022).

Başbuğ, Mehmet ve Sebahattin Sivrikaya. 2018. "Kültür-Sanat İlişkileri, İşbirlikleri ve Etkinlikleri", (Yunus Emre Gürbüz, Edt.), *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Konseyi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Etkinlikler ve İş Birlikleri*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Bıyıklı, Mustafa. 2018. "Ortak Kuruluşlar İlişkiler ve İşbirlikleri". (Yunus Emre Gürbüz, Edt.), *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Konseyi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Etkinlikler ve İş Birlikleri*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Emeklier, Bilgehan, Taner Taş ve Kubilay Çağrı Yılmaz. "Türk Devletleri Teşkilatı: Bütünleşme Sürecine Nereden Başlamalı ve Ne Yapmalı?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*: 73-107.

Erkal, Mehmet Mustafa. 2018. "Dinler Tarihi Açısından Töre Üzerine Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Kadir Ertaç Çelik. 2017. "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Konseyi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*: 15-32.

Gündoğdu, Abdullah ve Cafer Güler. 2017. "Kazakistan'ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci Ve Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*: 75-93.

Güngör, Gülperi. 2021. "Derinleşen İşbirliği: Türk Devletleri Teşkilatı". <https://avim.org.tr/tr/Yorum/DERINLESEN-ISBIRLIGI-TURK-DEVLETLERI-TESKILATI>, (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

İstikbal, Deniz. 2022. "Türk Dünyasının Ekonomik Geleceği: 2040 Vizyonu", *Kriter Dergi*. <https://kriterdergi.com/yazar/deniz-istikbal/turk-dunyasinin-ekonomik-gelecegi-2040-vizyonu>. (Erişim Tarihi: 01.12.2022).

Kartal, Emre. "Türk devletleri Teşkilatı'nın Paradigması: 2040 Vizyonu ve Sekizinci Zirvenin Düşündürdükleri". *Türk Yurdu Dergisi*. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=5414>. (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

Kaygusuz, Yeşim. 2020. "Kuruluşunun 10.Yılında Türk Konseyi'nin Türkiye ile Diğer Üye Ülkeler Arasındaki Ticarete Etkileri". *Tesam Akademi Dergisi*: 199-236.

Kazinform, "Samarkand summit of the Organization of Turkic States: agenda and key decisions". https://www.inform.kz/en/samarkand-summit-of-the-organization-of-turkic-states-agenda-and-key-decisions_a4000629. (Erişim Tarihi: 20.01.2023)

Mevlüt Akçapa

- Kocaman, Ömer. 2022. "Tarihi İstanbul Zirvesi: Türk Konseyi'nden Türk Devletleri Teşkilatı'na". *Kriter Dergi*. <https://kriterdergi.com/tarihi-istanbul-zirvesi-turk-konseyyinden-turk-devletleri-teskilatina>. (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Koyuncu, Mustafa Cem. 2021. "Çok Kutuplu Dünya'nın Yeni Kutbu: Türk Devletleri Teşkilatı", *ANKASAM*. <https://www.ankasam.org/cok-kutuplu-dunyanin-yeni-kutbu-turk-devletleri-teskilati/>. (Erişim Tarihi: 25.03.2022).
- Pirinççi, Ferhat. 2022. "Semerkant Zirvesinin Ardından Türk Devletleri Teşkilatı". <https://www.setav.org/semerkant-zirvesinin-ardindan-turk-devletleri-teskilati/>. (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Sarı, Buğra. 2022. "Anarşik Uluslararası Sistemde Türk Dünyası Güvenlik Topluluğu Potansiyeli: Türk Devletleri Teşkilatı", *Kriter Dergi*. <https://kriterdergi.com/yazar/bugra-sari/anarsik-uluslararasi-sistemde-turk-dunyasi-guvenlik-toplulugu-potansiyeli-turk-devletleri-teskilati>, (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Sarıkaya, Yalçın. 2021. "Türkî Cumhuriyetler" den Türk Devletleri Teşkilatı'na 30 Yıllık Muhasebesi. *TASAV*. <https://www.tasav.org/index.php/turki-cumhuriyetler-den-turk-devletleri-teskilati-na-30-yilin-muhasebesi.html>. (Erişim Tarihi: 01.03.2022).
- Taldybayeva, Dinara. 2012. "Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topsakal, İlyas ve Alperen Kürşad Zengin. 2021. "Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar". *Kriter Dergi*. <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar>. (Erişim Tarihi: 20.02.2022).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk Konseyi 6. Devlet Başkanları Zirvesi'ne katıldı". <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96393/cumhurbaskani-erdogan-turk-konseyyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi-ne-katildi>. (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Dördüncü Zirve Bildirisi". https://www.mfa.gov.tr/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyyi-dorduncu-zirvesi-taslak-bildirisi_-5-haziran-2014_-bodrum_-turkiye.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 21.04.2021).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. "Türk Konseyi Üçüncü Zirve Toplantısı Gebele'de gerçekleştirildi". https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyyi-ucuncu-zirve-toplantisi-gebele_de-gerceklestirildi.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 04.03.2021).
- Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. "Zirveler". <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>. (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını

Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. "Nahçıvan Anlaşması".

https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf. (Erişim Tarihi: 20.03.2021).

Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi. 2021. "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi". https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-turkistan-gayriresmi-zirvesi-bildirisi_2220. (Erişim Tarihi: 19.03.2021).

Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirvesi İstanbul'da düzenlendi". https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-sekizinci-zirvesi-istanbulda-duzenlendi_2394. (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant'ta gerçekleştirildi". https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-dokuzuncu-zirvesi-semerkantta-gerceklestirildi_2678. (Erişim Tarihi: 28.11.2022).

Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi. "Logo ve Bayrak".

<https://www.turkicstates.org/tr/logo-ve-bayrak> (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Türk Devletleri Resmi İnternet Sitesi, "Organizasyon Şeması".

<https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi>. (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

TÜRKPA Resmi İnternet sitesi. "Türk Konseyi Altıncı Zirvesi Kırgızistan'da Gerçekleşti", https://turkpa.org/tr/content/haberler/turkpa_haberleri/1616_trk_kenei_altnc_zirvesi_krgzistanda_gerekleti. (Erişim Tarihi: 16.04.2021).

Uluslararası Türk Akademisi Resmi İnternet Sitesi. "Akademi Hakkında",

<http://twesco.org/tr/%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d0%b4%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d1%8f-%d1%82%d1%83%d1%80%d0%b0%d0%bb%d1%8b/>. (Erişim Tarihi: 04.05.2021)

Yılmaz, Serdar. 2016. "Kazakistan'ın Türkiye Politikası" Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Yüce, Mehmet. 2022. "Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında İkili İlişkilere Bakış". *Kriter Dergi*. <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-devletleri-teskilatina-uye-ulkeler-arasinda-ikili-iliskilere-bakis>. (Erişim Tarihi: 02.12.2022).

